

6. Гріньов А. В. Інноваційний розвиток машинобудівних підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. – Харків: ВД „ІНЖЕКТ”, 2003. – 308 с.

7. Кальніченко Л. Ф. Особливості реструктуризації промислових об'єктів в умовах переходу до ринку // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 43–49.

8. Довбня С. Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности: Монография. – Днепропетровск: Наука и образование, 2002. – 312 с.

УДК 332.132

І. К. Чукаєва, В. Є. Шуліпенко

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ТА ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Остання чверть ХХ і початок ХХІ ст. характеризуються складною економічною й енергетичною ситуацією, зміною раніше сформованих і появою нових об'єктивних тенденцій розвитку паливно-енергетичного комплексу. Основні причини такого становища обумовлені високими темпами зростання використання енергетичних ресурсів при істотній зміні структури споживання, обмеженими можливостями задоволення попиту при одночасному підвищенні цін на паливно-енергетичні ресурси.

Сьогодні питання енергозабезпечення країни вже переросли в проблеми економічної і національної безпеки.

Теоретичні та прикладні аспекти розвитку й реформування паливно-енергетичного комплексу та його складових, енергетичної безпеки країни досліджено в наукових працях відомих учених-економістів і практиків. Вагомий внесок у розробку цих питань зробили Алімов О. М., Амоша О. І., Бар'яхтар В. Г., Бабушкін В. М., Воропай М. І., Іванов М. І., Кантарович В. Л., Макаров О. О., Мелент'єв Л. О., Недін І. В., Потапов В. І., Решетняк О. О., Рильський В. О., Шидловський А. К., Ященко Ю. П. та інші.

Проте стан галузей паливної промисловості в умовах трансформації економіки потребує подальшого дослідження, оскільки докорінно змінились внутрішні і зовнішні умови розвитку країни.

Метою статті є вибір оптимальних шляхів реформування паливного комплексу відповідно до ринкової економіки, визначення основних
© *І. К. Чукаєва, В. Є. Шуліпенко, 2008*

проблем і напрямів удосконалення енергозабезпечення та підвищення рівня енергетичної безпеки країни.

Без розвитку паливно-енергетичного комплексу неможливе підвищення ефективності суспільного виробництва, прискорення науково-технічного прогресу і зростання продуктивності праці. Перше місце по споживанню енергоресурсів у світі належить США, кількість населення яких у загальносвітовій чисельності становить 4,8%, а споживання енергоносіїв – 23,6%; у Німеччині – відповідно 1,4 і 3,4%, в Україні – 0,8 та 1,4%.

Безперервне зростання світового споживання первинних енергоносіїв в умовах обмеження їх потенційних запасів передбачає необхідність підвищення країнами енергетичної ефективності (ЕЕ). В цьому випадку досягається зниження обсягів споживання енергії за рахунок ефективнішого і заощадливішого використання при збереженні або зростанні споживаючої її сфери економіки. Як наслідок цього процесу, відбувається зниження енергоємності ВВП і зміцнення економічної, енергетичної та екологічної безпеки країни.

Особливо ефективно й послідовно політика енергозбереження проводиться в рамках країн ЄС, де спостерігається високий рівень залежності від імпорту енергоносіїв (48,9%). Тому в країнах Євросоюзу досягнутий один з найнижчих рівнів енергоємності ВВП – 0,16 т н.е. на 1000 дол. США. В Україні цей показник становить 3,55 т н.е. на 1000 дол. ВВП, або в 22,2 раза вище [1]. Країни Євросоюзу як контрзаходи підвищенню цін на енергоносії переглядають свою енергетичну політику, вносять корективи до структури національних паливно-енергетичних балансів, активізують інноваційно-інвестиційну діяльність з енергозбереження і використання альтернативних видів палива.

В Україні паливно-енергетичний баланс формується під впливом стійких тенденцій до скорочення обсягів видобутку (виробництва) паливно-енергетичних ресурсів при одночасному зростанні потреби в них економіки країни. Структура споживання паливно-енергетичних ресурсів України не відповідає основним тенденціям, характерним для інших держав світу. Так, якщо в Україні частка природного газу дорівнює 45,6%, то у світі – 23,9%, вугілля – 29,3 і 26,5%, атомної енергії – 13,8 і 6,2%, нафти – 9,8 і 37,3%, гідроелектроенергії – 1,6 і 6,1% відповідно. Таке співвідношення окремих первинних енергоносіїв у нашій країні вимагає оптимізації її паливно-енергетичного балансу.

Забезпеченість України енергетичними ресурсами за рахунок власного виробництва сьогодні становить близько 50%. У формуванні структури імпорту паливних ресурсів природному газу належить провідна роль (близько 80%).

Соціально-економічне становище країни ще більше погіршується у зв'язку з необхідністю переходу на світові ціни при закупівлі енергоносіїв.

У зв'язку з цим виникає питання: на яких принципах повинна базуватися нова енергетична політика України, щоб забезпечити високий рівень розвитку національної економіки.

Вперше в результаті близькосхідного конфлікту в промислово розвинених країнах були усвідомлені проблеми енергетичної безпеки. У зв'язку з цим вжито рішучі заходи на державному і міждержавному рівнях, спрямовані на: розробку енергетичної політики як у рамках кожної з цих країн, так і Міжнародного енергетичного агентства (МЕА); широке залучення до паливно-енергетичного балансу (ПЕБ) власних енергоресурсів; пріоритетний розвиток ядерної енергетики і вугільної промисловості; активну енергозберігаючу політику; створення стратегічних резервів енергетичних ресурсів та інше.

У колишніх соціалістичних країнах також приділяється велика увага енергетичній політиці. Наприклад, якщо взяти таку близьку нам державу, як Польща, то ми побачимо, що в Україні і Польщі по-різному трактується і формується національна енергетична політика. Якщо основою вітчизняного паливно-енергетичного балансу є природний газ (46,9%), вугілля (28,6%) і атомна енергетика (13,2%), то в Польщі це співвідношення розподілилося між вугіллям (64,8%), нафтою (22,6%) і природним газом (11,6). Отже, в Польщі споживання нафти значно ближче до середньосвітового рівня цього показника (37,5%) і його питомої ваги в країнах Євросоюзу (43,2%), ніж в Україні. Саме завдяки цьому за роки реформування польської економіки відбулися значні прогресивні зміни в нафтопереробній промисловості, яка за окремими якісними показниками нафтопродуктів, що випускаються, вийшла на рівень країн Євросоюзу. Україна ж і далі дотримується концепції мазутової спрямованості нафтопереробної промисловості, основи якої закладені ще в часи СРСР [1].

Практично всі промислово розвинені країни, починаючи з 1970 р., почали нарощувати потужності в ядерній енергетиці, а в Україні після 1990 р. спостерігається її повний застій.

Уже 2003 р. по виробництву електроенергії на АЕС США перевершували Україну більше ніж у 9 разів (а це понад 763,7 млрд. кВт·год), Німеччина – майже в 2 рази (157,4), Франція – більше як у 5 разів (420,7), Японія – у 3 рази (230,8 млрд. кВт·год). При цьому в програмних документах стосовно подальшого розвитку енергетики в цих та інших країнах, незважаючи на високий рівень виробництва електроенергії, передбачається подальше нарощування потужностей взагалі та в ядерній енергетиці зокрема.

Зараз значно загострилася проблема забезпечення традиційної енергетики (ТЕС) паливними ресурсами. Це пов'язано з падінням власного

видобутку палива в Україні й зростанням цін на імпортовані енергоресурси. Так, якщо видобуток вугілля в Україні за період 1990–2005 рр. знизився майже в 2 рази (з 164,8 до 77,9 млн. т), то енергетичного вугілля – майже в 3, а природного газу – в 1,4 рази (з 28,1 до 20,6 млрд. м³).

Таким чином, тепла й атомна енергетика повинні отримати належний розвиток для гарантування енергетичної та економічної безпеки, підвищення життєвого рівня населення країни з орієнтацією на європейські стандарти.

Рівень електроспоживання на душу населення є одним з ключових економічних показників. Якщо в промислово розвинених країнах при відповідному нарощуванні енергетичних потужностей рівень виробництва електроенергії на душу населення становить, наприклад, у Великобританії – 6224 кВт·год, Японії – 8000, Франції – 8798 кВт·год, то в Україні цей показник знизився до 3520 кВт·год, що відповідає рівню 1973 р. За останні роки виробництво електроенергії дещо стабілізувалося, а потім почало повільно зростати. В основному це пов'язано не стільки із збільшенням виробництва електроенергії, скільки із зниженням кількості населення (з 51,8 млн. – у 1990 р. до майже 47 млн. – у 2007 р.).

Енергетичною стратегією України на період до 2030 р. рівень виробництва електроенергії передбачається довести до 420 млрд. кВт·год., що не досягне навіть сьогоdnішнього рівня її виробництва в таких державах, як Німеччина, Франція, Японія, Англія, не кажучи вже про США.

У США, Японії, Німеччині вугілля відіграє роль не замикаючого, а стабілізуючого палива, що гарантує надійність і енергетичну безпеку [2].

В Україні ж виробничі потужності вугільної промисловості, які становлять 146 млн. т, використовуються менше ніж на 50%. Шахтний фонд вимагає термінового оновлення. Понад 90% підприємств функціонують 50 років і більше, 20 шахт – 20 років. Приблизно 75% шахт не реконструювалося впродовж 20 років. На втрати вугілля істотно впливають вихід з ладу й аварії експлуатаційного устаткування, внаслідок чого галузь щорічно втрачає 3,5 млн. т вугілля, а втрати від аварій сягають 11,5% фактично видобутого вугілля.

Метою реконструкції вугільної промисловості, в основу якої покладено закриття і ліквідацію неперспективних збиткових шахт, було зниження тиску на державний бюджет, підвищення конкурентоспроможності українського вугілля, поліпшення соціально-економічного становища у вугледобувних регіонах. Але практичний хід цього процесу показав, що закриття шахт у таких масштабах призведе до зворотного результату.

Такого масового закриття шахт і в такі короткі терміни не знала і не здійснювала жодна вугледобувна держава світу, навіть такі високорозвинені країни Західної Європи, як Англія, Франція, Німеччина, де вугільна промисловість теж збиткова і працює з постійною державною

дотацією (наприклад, у Німеччині розмір дотацій втричі більший оптово-прейскурантної ціни вугілля).

Крім того, як показала практика, ліквідація шахт супроводжується негативними соціально-екологічними наслідками.

Соціальна напруга в шахтарських регіонах ще більше загострюється у зв'язку з не вирішеною проблем створення нових робочих місць для шахтарів, виникає реальна загроза соціального вибуху.

Таким чином, ядерна енергетика і вугільна промисловість повинні стати базовими галузями для виведення національної економіки на відповідний рівень розвитку.

В Україні створена достатньо могутня нафтопереробна промисловість. Потужність вітчизняних нафтопереробних заводів наразі становить 52,4 млн. т нафти на рік.

Серед стратегічних показників розвитку нафтопереробних підприємств слід виділити ефективність використання потужностей НПЗ, глибину переробки нафти і простої. Враховуючи високу капіталоємність НПЗ порівняно з іншими галузями промисловості, а також вплив амортизації основних фондів на собівартість нафтопродуктів, провідні зарубіжні фірми зацікавлені в максимальному використанні виробничих потужностей. У разі зміни ситуації на ринку, яка може призвести до простоїв потужностей, їх виводять з експлуатації або реконструюють на користь інших виробництв. В Україні протягом багатьох років на НПЗ спостерігається значний надлишок виробничих потужностей, обсяги переробки нафти на них останнім часом становлять близько 19–21 млн. т на рік.

Однією з характерних особливостей національної нафтопереробної промисловості України на сучасному етапі розвитку є технологічна відсталість від рівня країн ЄС, що позначається на ефективності переробки нафти, якості нафтопродуктів, які виробляються. Така ситуація склалася в результаті відсутності мотивації до інновацій і браку інвестиційних ресурсів для будівництва установок вторинної переробки нафти. У цих умовах відбувається просте відтворення основного капіталу НПЗ, тобто заміна старого зношеного устаткування на нове тієї ж конструкції або дещо оновленого типу.

Глибина переробки нафти на українських НПЗ дорівнює близько 60–70%. У результаті на них виробляється надмірний обсяг топкового мазуту, в основному за рахунок недовиробітку світлих нафтопродуктів (автомобільного бензину і дизельного палива). Це призводить до низької рентабельності діяльності вітчизняних НПЗ.

Значне зростання цін на нафту поставило перед керівництвом НПЗ дилему про шляхи модернізації підприємств: віддавати перевагу класичній схемі переробки нафти з глибиною до 80% або ж глибокій схемі з виходом

світлих нафтопродуктів 90% і вище.

Прикладом НПЗ з глибокою схемою переробки нафти є США, а з класичною – країни Західної Європи.

В Україні велика частина нафтопереробних заводів працює за простою схемою переробки нафти з глибиною відбору світлих фракцій від 47 до 52%. Тільки два заводи – Кременчуцький і Лисичанський НПЗ – умовно можна віднести до підприємств з класичною схемою переробки, де її глибина сягає до 70%.

Виходячи із ситуації, що склалася на нафтовому ринку, в Україні доцільно модернізувати ці два найсучасніших НПЗ для роботи за глибокою схемою переробки нафти, а інші за – класичною.

Розглянуті показники розвитку нафтопереробної промисловості позначаються на структурі нафтопродуктів, які виробляються, та їх якості. Порівняння їх з показниками за минулий період свідчить, що істотних змін у технології переробки на українських НПЗ не відбулося.

Крім технологічного оновлення підприємств нафтопереробки, в Україні вкрай необхідна організаційна трансформація ринку нафтопродуктів. Як відомо, споживання нафтопродуктів є одним з індикаторів соціально-економічного розвитку держави. Сьогодні середньорічне споживання нафтопродуктів на одного жителя в Україні становить близько 220 кг, Польщі – 400, США – 3250 кг. На відміну від України, де ринок нафти і нафтопродуктів розділений між численними торговими структурами і приватними підприємцями, кількість яких перевищує 3 тис., у країнах ЄС він контролюється національними і транснаціональними компаніями. Існуюча система створює сприятливі умови для концентрації і розподілення інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку нафтопереробної промисловості. Державі така система забезпечує стабільні і високі надходження податків до бюджету.

Характерною тенденцією світового ринку нафтопродуктів є збільшення частки наукоємної продукції, до якої можна віднести автомобільний бензин і дизельне паливо. У США найбільша питома вага на ринку нафтопродуктів припадає на автомобільний бензин, тоді як у країнах ЄС – на дизельне паливо, де також широко використовують мазут, тоді як у США його частка надзвичайно мала.

У сучасних умовах важливим чинником підвищення рентабельності НПЗ і нарощування експортного потенціалу країни є інтеграція з нафтохімічним виробництвом. При підвищенні ступеня переробки сировини надходження від продажів різко зростають – для 1 тонни сирової нафти вони становлять 100 доларів, для нафтопродуктів, що продаються оптом, – 150, для продуктів нафтохімії – 800–900 дол. І навіть незважаючи на нинішній різкий стрибок цін на нафту, ці пропорції в цілому зберігаються.

Крім того, нафтопереробники США і країн Західної Європи досягають рентабельності своїх НПЗ і за рахунок переробки переважно високоякісної нафти навіть при збільшенні цін на неї, здійснюючи закупівлю сировини й формування її запасів у мінімально необхідних для випуску продукції кількостях. Україна ж досі орієнтується на забезпечення своїх нафтопереробних підприємств необхідною кількістю нафти, нехтуючи якістю вуглеводневої сировини.

Нині в Україні розглядається можливість будівництва нового НПЗ (потужність до 8 млн. т у рік), орієнтовна ціна якого становить близько 1,5 млрд. дол., що значно перевищує витрати на реконструкцію діючих НПЗ.

Необхідно підкреслити той факт, що незавантажені потужності одного тільки Кременчуцького НПЗ дорівнюють близько 11 млн. т нафти. Тому питання будівництва нового підприємства вимагає ретельного аналізу.

Ще одним важливим чинником стабілізації енергозабезпечення країни в умовах економічної і політичної нестабільності, а також низького рівня забезпеченості власними паливно-енергетичними ресурсами є резерв енергетичних ресурсів. За попередніми розрахунками, стратегічний резерв для України повинен становити: по нафті – близько 5 млн. т, продуктах нафтопереробки – 2,5–3,0 млн. т і природному газу – 15–20 млрд. м³.

Таким чином, можна зробити висновки, що для вирішення проблеми надійного забезпечення України паливно-енергетичними ресурсами необхідно:

по-перше, визнати базовими галузями ПЕК України вугільну промисловість (з урахуванням її реструктуризації і підвищення ефективності діяльності) та атомну енергетику як такі, що гарантують енергетичну безпеку країни;

по-друге, на підставі наявного зарубіжного досвіду в енергетичному секторі створювати з іншими країнами транснаціональні компанії (ТНК) для підвищення ефективності розвитку вітчизняного паливно-енергетичного комплексу;

по-третє, розвивати і підвищувати ефективність роботи енергетичної інфраструктури з доведенням до нормативного рівня втрат енергоресурсів і їх витрачання на технологічні потреби;

по-четверте, підтримувати і забезпечувати зростання об'ємів видобутку нафти і газу, а також нарощувати виробництво нафтопродуктів;

по-п'яте, максимально використовувати вигідне географічне положення країни для посилення геополітичного впливу в підвищенні ефективності використання всієї нафтогазової інфраструктури;

по-шосте, почати створювати стратегічний резерв енергетичних ресурсів відповідно до економічних умов України.

Література

1. Бурлака В. Г., Шерстюк Р. В. Трансформация рынков нефти и газа: Монография; под ред. Г. Г. Бурлаки. – К.: НАУ, 2005. – 320 с.
2. Зыков В. М. О необходимости корректировки энергостратегии России // Энергия. – 2005. – № 3. – С. 4.

УДК 338.45 : 339.9.012

І. Г. Смирнов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛОГІСТИКА НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ, ХІМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА БУДМАТЕРІАЛІВ: ДОСВІД КОМПАНІЇ “STINNES LOGISTICS AG” (НІМЕЧЧИНА)

Логістика на міжнародних ринках металургійної, хімічної продукції та будівельних матеріалів нині набуває все більшого значення та важливості. Ці види логістичної діяльності належать до міжнародної логістики, яка являє собою особливу сферу теоретичних та практичних знань, ділових навичок, дій професійних фахівців, що орієнтовані на організацію, технологію і техніку ініціювання, управління й контролю взаємопов'язаних потоків, які обслуговують міжнародний обмін матеріальними цінностями, інтелектуальними продуктами, інноваціями та послугами в часі й просторі.

Аналіз досліджень та публікацій з окресленої тематики свідчить про їх недостатність. Тому при підготовці статті автор спирався на іншомовні матеріали, зокрема з Інтернету [1; 2], власні розробки [3;4] та які інші джерела [5, с. 398].

Метою статті є розкриття особливостей логістики на міжнародних ринках металургійної хімічної продукції та будматеріалів на прикладі компанії “Stinnes Logistics AG” (Німеччина).

Логістика як наука про ефективне управління поточковими явищами і процесами в економіці [3] нині все ширше застосовується у сфері зовнішньоторговельної діяльності, зокрема, на міжнародних ринках металургійної, хімічної продукції і будівельних матеріалів. Відміною особливістю логістики на цих ринках є те, що компанії, які здійснюють міжнародну торгівлю металургійною, хімічною продукцією і будівельними матеріалами, беруть на себе і логістичну функцію організації та операторів виконання доставки таких товарів у глобальному масштабі від їх виробників до споживачів. Більше того, ці компанії відіграють роль логістичних

© *І. Г. Смирнов, 2008*